

означи слободну, бунтовну вољу индивидуе против Воље Космичког законодавца, да искаже субверзивну храброст са маргине и значи размере и последице глобалног суноврата Бога. Апокалиптичко поимање савремене цивилизације у Ђукићевом драмском стваралаштву почива на метафизичкој константи зла која има у основи етнопсихолошко схватање постојања једног Архидемона који управља и руководи човековим поступцима и обликује његову трагичну судбину. Свет као гротескно царство апсурда и апсурд као метафизичко наличје света успоставиће се као најстабилнија константа Ђукићевог драмског стваралаштва.

У драми *Млин* (Савремена српска драма, књ. 27, Београд: Удружење драмских писаца Србије, Позориште “Модерна гаража”, Културно-просветна заједница Београда, 2006) у интертекстуалном и интержанровском ткању укрштају се потке библијских и апокрифних прича са мотивима из античке старине, етнографским детаљима, историјским екскурсима и филозофским опсервацијама, уз густо ткање народних пословица, изрека и др. И све то у једном непојмљивом језичком изразу, лексичкој разобручености, дидаскалијама које су прави мали филозофски есеји и суптилне поетске студије, фразеологизмима који нас враћају првобитној супстанци језика. Топлички крај је осветљен са становишта познаваоца менталитета његових житеља, изнутра, из саме основице сељачке културе и обичајности. Социокултурна мапа источне Србије рашчлањена је болно и потресно до најситнијих етнографских детаља.

“Пред собом, дакле, имамо мрачну глобалну метафору, чије линије значења не извиру из апстрактних уопштавања, већ из митских дубина тла и етнопсихологије, али и из конкретних асоцијација везаних за тренутак у којем живимо. Та симбиоза значењских нивоа твори, у крајњем исходу, конзистентни ауторски микрокосмос што симболички одсликава поноре наше колективне судбине.” (М. Шеварлић, *Ђаво, што смо сви ми*, Драма, бр. 16, лето 2006)

У драми *Млин* есхатолошки догађаји смештени су у контекст прослављања празника Духова (Тројица), који у Топличком крају, као и другде у Србији, подразумевају активирање културног кода обичајних и обредних радњи повезаних са култом мртвих. Русалије су општесловенски празник који је хришћанска црква повезала са слављењем Тројица, посвећен умрлим прецима, уз обичаје који су снажно везани за култ плодности. Већина трожичких обичаја везана је за воду. У склопу овог празника практиковане су обредне поворке девојака (*русалке*, са којима се код нас често поистовећују *краљице*), ритуална исхрана, опходи маскираних поворки, обичаји везани за стоку, кићење зеленилом, разноврсне забране. У оквиру прославе Духова организоване су, под црквеним окриљем, литије, у којима је главну улогу имала млада и ритуално “чиста” девојка, што је у *Млину* веома креативно употребљено у стилизацији демонске процесције јуродивој сеоској лепотици Цујки.

Већ у уводној секвенци дата је хронотопска перспектива којом се активирају основна метафизичка исходи-

шта радње. Све се дешава у обредно време општесловенског празника за мртве и тројичких хришћанских светковина по космичкој вертикали света оивиченој граничним тачкама на небу и на земљи (*месец : вир*).

“Топла летња ноћ. Горе озвездано небо на којем доминира месец у облику паука са шест раскречених длакавих и црних ногица и испупченим трбухом који исијава сребрну светлост. Доле је дубок вир који стално жубори, повремено клокоће, кркла и сркће.”

Млин је црна комедија и драма апсурда, заснована колико на гогољевској и глишићевској фантастици, толико и на поетици народног предања. Архетипска и апсурдна, иронично-гротескна и смртоносна пастирска игра пуна је асоцијација на савремени положај Србије у контексту суноврата универзалних хуманистичких вредности којима присуствујемо. Особито је иронија заступљена у мотиву америчких “усређитеља” који су конститутивно изједначили пред својим законима злочин и жртву, ђавола и Бога:

МР ЦОЈЛЕ: “Код нас у Америка Бог и ђаво заштићени са Конштитуција. Влада подржава више Бог, али Девил јавно не напада, зато што он има тамо свој бренд и своја црква са моћни свештеници. Богати.”

Може ли моћни амерички Бог да надвлада злобног и потуљеног православног Ђавола и донесе еколошки рај у Топлички крај, чист ваздух и благотворни библијски потоп којим ће се очистити све пошаста на том простору, или ће задрти, себични, завидљиви топлички Ђаво однети јалову победу и

остати целога века у Млину да самога себе изједа, цангриза, подмеће, злокоби, псује, цепидлачи и дави без реда и разбора у овим српским гудурама?!

То да је млинар ђаво, који се као такав једини може равноправно носити са својим рођацима, позната је ствар у демонолошким народним предањима. Ђурка је странац, “извањац” који има демонски педигре, испричан у локалној легенди о рођењу јарећег детета од оца Бугарина, ратног заробљеника, и мајке млинарке:

“Истина, није запамћен случај да је коза родила човјека, ал’ одмах послје рата прича се овдашња млинарка родила јаре. Четири ноге, лијепо ко уписано, ал’ право јаре. А очи крупне, разумне, трепавице дугачке и подвигнуте, њушка само што не проговори.”

Са локалном легендом преплићу се историјски акценти о Гвозденом пуку, историји Топличког краја и српско-бугарским ратовима:

“Није могла да прифати дијете зато јој га, изгледа, ванбрачно направио неки Бугарин, ратни заробљеник и прави ђаво. Уфатио га Гвоздени пук док је ту горе, у млину, кла’ кокошку овдашњој млинарки, локалној караконцули, па се луда вјештица сажалила, био је много лијеп, и узела га за слугу иако су јој Бугари побили цијелу фамилију и све их ’нако раскомадане и краве бачили у ова вир.”

Вир је антропоморфизована утроба света, која сркће и клокоће и прелива и упија и усисава све у себе. На Духове, у раскалашној, распусној атмосфери сељачких светковина, у моћном, фелинијевском замаху радње, одвија се ритуална сцена свеопштег

клања, ждрања и кркања, убијања, черечења, комадања, опсцених игара, скаредних задиркивања и шала:

БУРКА: “Што се љутиш, сунце? Зар нећете данас поклат’ на стотине јагањаца и оваца, и говеда и свиња, и живине, данас и поп Живојин мрси, цела Топлица ће се искеребечит’ од локања и ждрања... у црно ћете завит’ све што гаче и кокодаче, муче и мекеће, што скичи од среће и скаче од радости због овог лепог и топлог јутра, због сунца које тако издашно жари и пали да зелену траву и без кошења у жуто сено претвара.”

Таутолошким набрајањем и нагомилавањем оноματοпејских глагола сугерише се паклена граја и вавилонско разногласје животиња које су справљене за клање:

“Овце и јагањци блеје, козе и јарићи мекећу, говеда мучу, свиње грокћу и скиче под ножевима касапина, патке и гуске гачу, обезглављене кокошке лепршају крилима и високо одскачу од пода као да играју балет у модерној кореографији. Општи покољ животиња ствара поток крви која узаврео отиче у вир. Спрема се мрсна народна гозба. Мизансцен има архаично обележје жртвених ритуала и вашарску атмосферу.”

Људи су у овом комаду заједничари и партнери са ђаволом. Дења, Јанаћко и Танаско напаствују Цујку и терају је у вир. Паук Милеуснић, Ђуркина десна рука, коловођа је овог злокобног бестијаријума, људско-животињског колоплета зла, сушти пример еманације демонског у човеку и људског у демону. Миодраг Ђукић воли да се иронијски и аутоиронијски поиграва

са именима. Тако је главни јунак можда аутоиронијски анаграм самога аутора – Ђу(р)ка; Марклен је изведеница од имена Маркса и Лењина, како је то већ приметио Срба Игњатовић; ту је и Цујка, “небеска невеста”, јуродива и млада траварка, сеоска лепотица, ћерка слепог хармоникаша Милоја. Посебно је упечатљив лик професора-интелектуалца Софронија, лик Великог ждерача, таманитеља стоке, пића, јарића, прасића, перади и друге живине.

СОФРОНИЈЕ: “Брзо! Кољи и пецци, постављају вериге, свуда пали ватру! Не ваља се данас да се гладује; ни слепац ни клепац, ни музикант ни практикант, ни просац ни косац, ни радник ни јадник, сви морају имат’ данас музике и хлеба у изобиљу, и меса и ракије, не бој се ч’а Милоје мој ти свир’оје, ди ми је бардак?! Децо, по суво грање! И ти, Кирило. Јес’ обуко гаће? Трк у шуму!”

У драмама Миодрага Ђукића присутни су неки од елементарних одлика поетике предања, као што су изломљеност композиције, асоцијативно низање догађаја, фрагментарност драмских секвенци, непостојање видљивих кулминативних тачака, прожимање субјективних доживљаја са етнопсихолошким аспектима традиције, суочавање човека са демонским, што је у драмама Миодрага Ђукића најчешће суочавање човека са самим собом. С друге стране, у драми *Млин*, као и у другим репрезентативним Ђукићевим драмама (*Свеишоник*, *Сиритииз код Цакера*, *Кочијаш*, *Уговор*), плени један фини интелектуални отклон од свакодневице, иронично-сатирични приступ друштвеним збивањима.

Предање је супстрат веровања, обичаја и застрашујућих жеља, фантазије која продубљује стварност уместо да је учини подношљивијом. То управо чине и “оностране” Ђукићеве драме. Највећи “формални” недостаци Ђукићевих драма заправо су њихове највеће врлине: лексичка разобрученост, ерудитна ширина, етнопсихолошки аспекти, гротескно извртање чињеница, преувеличавање или пак изобличавање стварности и др.

У Ђукићевој драми међу људима и демонима не постоји однос амбиваленције, већ коегзистенције, међусобног прожимања. И прождирања. Силе Зла, несрећна русалка Цујка и пауколики демони са вампирским створом Милеуснићем, те врховни архидемон који им даје смисао и опредељује места и функције, нису ни надређене ни подређене силама добра. Оне су им комплементарне. У драми се користе типске одлике хтонског бога, и као главна његова хипостаза у српском митолошком буквару јавља се вук. Вук је појмовно веома близак вампиру, који столује у воденици.

Од свих табуисаних места у народним веровањима једно од најважнијих станишта демона јесте воденица, односно млин. Нечиста сила у воденицама се материјализује и као *виловско коло*, на које смртник не сме да нагази.

Вампир се највише појављује у дане када, према народном веровању, душе мртвих постају активне. То је време време великог поста, зимски период и такозвани некрштени дани – дани од Бадње вечери до Крстовдана, Богојављења или Спасовдана.

Константа Ђукићеве драме су стални преображаји јунака. У *Млину* се ис-

пољавају најразличитији модалитети вампирске трансформације: људи се претварају у животиње, птице, инсекте. Преображавање у животиње почиња на веома старом анимистичком веровању о дуализму душе и тела.

Паук Милеуснић даје симболички обол ове драме мотиву вампиризма. Паук у српском народном веровању и предању има опречна, у потпуности амбивалентна значења: “У нашем народу се двојачко мисли о пауку. У Србији се верује да треба убити паука чим се спази. У Алексиначком Поморављу има изрека: Скин се с коња, па уби паука (то јест нека те не мрзи скинути се с коња да убијеш паука кад га где спазиш), јер он први почне мртвацу пити очи.” (Тихомир Ђорђевић, *Природа у веровању и предању нашега народа*, II књига, Београд, СКА, Српски етнографски зборник, књ. LXXII, 1958)

Поред библијске приче о потопу, у *Млину* су присутни и мотиви из античке митологије, пре свега култ богиње Артемиде. Мит о Актеону, беотском хероју, сину Аристаја и Кадмове ћерке Аутоноје, којег је, према античком миту, расрђена Артемида претворила у јелена, а затим нахушкала његових педесет паса, који су га растргли, јер ју је видео нагу како се купа у извору.

Гротескно-сатиричне бошовске фигуре у Ђукићевим драмама обликују живописне призоре страшног суда, пакла и смртних грехова. Исходиште фантастике је у гогољевско-глишићевској књижевној традицији, али се у њој не исцрпљује:

“Мислим да нећу погрешити ако овој фантазмагоричној гротески на-

ђем узор, осим у раније споменутом, и у деликатном подразумевању гогољевске фантастике као легитимне светске књижевно–културне баштине. Таквом се она, уосталом, указивала већ Миловану Глишићу а нема ни најмањег разлога да у Ђукићевом примеру буде другачије. Принове Ђукићевом контексту пружају сеоски функционер Марклен (изведеница од имена Маркса и Лењина) и бизнисмен, препородитељ, архитекта и “наш Американац” мистер Цојле. При томе Марклен има атрибуте олињале, бивше власти која, у недостатку квалитативно нових представника, и даље, готово по сили инерције, не одвише убедљиво и постојано, али макар повремено ипак некако функционише (по принципу: “једном власт, увек власт”). Да је другачије Маркленов глас би беспоговорно грмео; овако се и он повремено утапа у мноштво или и изостаје.“ (Срба Игњатовић, *Црна комедија као њасџирска игџра*, Драма, бр. 16, Београд, 2006)

Људи, демони, свештеници, додоле, педофили и монголоиди, озверени пастири и упастирене звери, демони, птице, животиње, гмазови, небеска тела, временске прилике, све се то комеша, ври, расте, сркће, клокоће, хучи, пропиње се из себе, стреми некуда, растаче под жеравим сунцем, под жмигавим месецом. Све презрева, расплињава се, претаче у муљ, разлива као чир, увире у Вир. Дионизијски приказ свеопштег стењања и бректања, занесености еротским и путеним, макабристички је осенчен злокобном природом народних оргија и светковина. Све се започиње и завршава у злоумљењу, у крволиптању, птицелаштву, у гроз-

ним приказима насиља и аутодеструкције. Иако је оличен у Бугарину Ђурки, Ђаво не долази споља. Ђаво је унутра, у тим ситним, коштуњавим душама чворноватог сељачког накота у Топлици, којег никакав ђаво, и никаква ђавоља неподопштина не може надмашити.

У драми су изузетно вешто драматуршки обликовани споредни токови, као што су Миладинова потрага за печеном свињском главом, Кирилов лов на зеца, Ђавоља свадба Принца таме и његове утопљене изабранице, демонске Русалке, као контрапункт Небеској свадби којом се сва природа кити плодом, узрастом, благомирисима, богилокошћу и берићетом. Све је спремно за страшну Валпургијску ноћ у Топлици.

Када је реч о ликовима, они би на први поглед могли да се сместе у постојеће обрасце. Слепи хармоникаш Милоје је тип слепог рапсода усмене културе, Цујка је сеоска лепотица, опседнута тајанственим и егзотичним Млинарем, несрећна утопљеница; пастири који у ренесансној пастирској игри еротском разузданошћу славе природу, страст и живот, овде су сурови, гнусни силоватељи и убице. Издваја се тип “усрећитеља”: Марклен, локални комунистички функционер, и мр Цојле, натурализовани Американац српског порекла, који хоће да поплави Млин и Топлице и подигне нову Вавилонску кулу.

Говор ликова дијалекатски је издиференциран. Истовремено, језик Ђукићевих драма дубоко је симболички. У језичко–стилску текстуру учитавају се из ризнице народне традиције бројни фразеологизми, клетве, басме, за-

гонетке, лирске песме, пошалице. Посебно је ангажована заумна емоционалност басме:

ЦУЈКА: “Устук, устук, бедо, враг те зове на вечеру, говно ти за вечеру, дрвена ти постеља, каменом, вретом, шилом, огњилом... Устук, устук проклету, ход’те амо вештице, виле, ветрови, ђаволи...баците их у купину, у пртину, у врзину да их псето изеде, да их куја посере секиром, да сечем ватром, да горим, тамњаном да кадим...”

Гротескни елементи се очитују и у накарадно успостављеном савезу између крста и петокраке, црквене литије и омладинског активизма, све у циљу разбаштињења ђавола и лишавања његових демонских моћи:

МАРКЛЕН: “Дошло де, дакле, врејеме, оно... боље је рећ’ неврејеме да се пиша у исту тикву, и ви богомољци и ми комунисти, јер само уједињени и уз помоћ мистера Цојла можемо да се попнемо на велико брдо, удахнемо чист ваздух и из свег гласа подвикнемо.”

Ђаво Ђурка је од почетка на сцени. И поред тога што је супротстављен људима, Зло није основно обележје Ђаволовог лика. За разлику од лика Ђавола у народним причама, Ђукићев Ђурка није ни лукавац, ни глупак. Није ни реметилац људског реда и хармоније. Пре је установљивач вишег реда

и складније хармоније. Није ни галамџија, нити обмањивач. Лојалан је својој љубави, у животу и у смрти. Није ни кушач људских врлина и слабости јер међу топличким сељацима и поратном интелигенцијом, те међу омладинским радним бригадама и сеоским функционерима, нема он кога нити чему да искушава. Пад човеков је већ такав и толики да и сам ђаво њиме мора бити засењен и осупнут:

ЂУРКА: “Па шта ако сам Бугарин, и мене је Српкиња родила. Заборавио си да мене метак не бије и гвожђе не сече, ја сам ти чисти симбол слободе и бесмртности, рођен за мрак да светлим у њему и показујем пут залуталима и изгубљенима. Створен сам за весеље и музику, за радост да сведочим, а не тугу и жалост, лудило и глупост вашег подмуклог сељачког менталитета.”

У Ђукићевој изврсној драми *Млин* је глобална метафора Света. *Млин* је процес, стање духа. Жрвањ који у мливу празнине уткива нити смрти и пропадања, воденички камен који притиска Србију и коме нико и ништа не може наудити. Унутра се свет дезинтегрише и растапа, сељаци се претварају у инсектоиде, паукови бацају мрежу и обилно се госте њиховим узалудним месом. А млин весело тандрче. До Судњег дана.

Приштинско Народно позориште